

UDC 908(5+6-17)-047.23(477)“1920/1949”:929Белякевич

**SCIENTIFIC, PEDAGOGICAL AND ORGANIZATIONAL
ACTIVITIES OF ORIENTALIST I. I. BELYAKEVICH (1925–1978)**

V. Levchenko

PhD (History), Associate Professor

Department of Ukrainian Studies, Historical, Legal
and Language Disciplines

Odesa National Maritime University

34, Mechnikov Str., Odesa, Ukraine, 65059

levchenko_lav@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6907-7768

The article examines the circumstances of the career path of the Soviet Orientalist, member of the Board of the All-Ukrainian Scientific Association of Orientalists (1929–1930), president (1944–1948) and dean of the Faculty of History (1950–1952) of Lviv State University, senior researcher (1945–1946) of Lviv Department of the Institute of History of Ukraine of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, member of the Communist Party I. Belyakevich (1905–1984). The State Archive of the Odesa Region contains historical sources that allow us to reconstruct the main stages of the scholar's life. On the basis of a wide range of documentary materials, many of which are introduced to scientific circulation for the first time, attention is paid to the most important facts of his biography, turning points in his fate, and his participation in the development of Ukrainian Oriental studies in the 1920s–1950s is discussed in detail. Emphasis in the study is not based on the creative or personal life of the scientist, but on the vectors and stages of his institutional biography. The trajectory of his career is exemplary for representatives of the early Soviet generation of scientists: birth in a village – working faculty – institute, the beginning of a scientific trajectory – war / evacuation – continuation of a scientific and administrative career, all in a

© 2023 V. Levchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

straight upward line. The person was enrolled in a single system of scientific institutes, sought to achieve the career heights available to Soviet scientists, having received high posts and awards. Consequently, being a not very successful scholar, teacher and administrator, he was not inferior to his colleagues in the hierarchical ladder of science. At the turn of the era in the 1950s, the Khrushchev Thaw became the stage of his progressive retreat from the management of scientific and pedagogical processes. Former grandiose career achievements in Stalin's times were interpreted as a sign of the scientist's unprincipled nature. The different ratio of talent, conformity, ambitions for power and the desire to achieve material goods were the ingredients that instilled a similar formula of career success and different perceptions of this success by contemporaries. The life path of I. Belyakevich is designed to illustrate the possibilities of social mobility of a person in science during the Soviet period. For the scientific corporation of the regional level, the significance of the personality of I. Belyakevich is connected with his leadership activities at Lviv University. The biography of the Soviet scientist testifies to the ability of science and its representatives to adapt to various circumstances, including political pressure.

Keywords: Oriental studies, All-Ukrainian Scientific Association of Oriental Studies, Odesa branch, history, I. Belyakevich, biography, career, early Soviet generation, conformism

В. В. Левченко

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
СХОДОЗНАВЦЯ І. І. БЄЛЯКЕВИЧА
(1925–1978)**

Біографічний метод досліджень, що має тривалу історію, детально розроблений та широко використовуваний ученими різних соціогуманітарних наук, давно і міцно посідає визначне місце та залишається універсальним методом вивчення особливостей життєвого шляху особи на тлі певного мікро- та макросоціального оточення. На початку ХХІ ст. метод життєпису завоював авторитет у науковому середовищі, а простір його застосування суттєво розширився, змінив свою конфігурацію та привів до певного “біографічного буму” серед дослідників. Сучасних учених цікавлять біографії не лише видатних особистостей, а й представників усієї ієрархії наукового співтовариства, у зв'язку з чим популярним став просопографічний метод, розширено жанрові межі та

міждисциплінарні зв'язки в дослідженнях, присвячених аналізу взаємозв'язків індивіда та контексту (наукового, соціального, політичного, інституціонального тощо). Біографічна студія, яка сприймається як унікальне відображення взаємодії особистості та соціуму в контексті представників певної сфери діяльності, їхньої професії, роду занять, кар'єрного зростання, є важливим науковим методом, який формує особливий тип життєпису – інституційну біографію, що ґрунтується на фактах життя конкретної людини і за своєю суттю надіндивідуальна та ритуальна, тому насамперед виконує ритуальні функції, пов'язані із соціальною легітимацією, інтеграцією, ідентифікацією тощо. Водночас, будучи використаною в різних контекстуальних рамках, вона може слугувати різноманітним інструментальним цілям.

Зазначений підхід є об'єктивним і перспективним для вивчення історії персоналій науки будь-якої епохи, з її сформованою інституційною сферою, визначеною ієрархією, точним розподілом учених на щаблях кар'єрних сходів, визначенням рівня професійних досягнень, успішністю в очах сучасників та зміною оцінки в часі на різних етапах життя та творчості об'єктів досліджень. Діяльність ученого при розгляді в такому світлі постає як відображення ієрархій та цінностей, що існували в соціумі. Причому кар'єрні успіхи, офіційно трансльовані оцінки, а також неофіційні характеристики, з'єднані разом, дають змогу уникнути ігнорування властивостей людської особистості, які безпосередньо впливали на кар'єрне зростання. У будь-які часи вчений вибудовує свою кар'єру як послужний список. Будь-яка згадка про нього не обходиться без вказівки на звання, науковий ступінь, посаду, місце роботи. Це є не просто формальністю, а передбачає, що сприйняття особистості та її професійних досягнень має відбуватися суто крізь призму цих координат, що вони нібито абсолютно адекватно відображають її талант, здібності, рівень та якість зробленого протягом життя, що має давати точний орієнтир для оцінки професійної діяльності, але насправді не завжди буває так. Як приклад розглянемо біографію радянського сходознавця Івана Івановича Белякевича (1905–1984) на тлі розвитку українського сходознавства 1920-х – 1950-х рр., який під час своєї професійної діяльності обіймав різні “високі” посади. Сьогодні

біобібліографічними довідками про нього рясніють сторінки багатьох академічних видань, але досі в історіографії немає аналізу його наукового доробку в царині сходознавства, що не дає змоги гідно оцінити його внесок у розвиток цієї галузі.

Історіографічний огляд. Інтелектуальна біографія І. І. Белякевича ще не ставала предметом комплексних наукових досліджень. Детально зупинимося на оцінках, які даються його життю і працям в історіографії. Виявлену наукову літературу можна розділити на дві основні групи історіографічних джерел. Перша група містить праці, які характеризують діяльність вченого з фактологічного погляду. Аналіз та оцінка життя і творчого доробку І. І. Белякевича не були особливим завданням у цих студіях. Ця група складається зі статей у словниках, енциклопедіях і довідниках. Зазвичай у них міститься коротка біографічна інформація та перераховано його основні публікації [Иркутский... 1998; Ф. С. 2001; Стеблій 2003; История... 2008; Козицький 2011; Исторична... 2018; Букач 2022]. До числа публікацій цього виду можна зарахувати низку праць [Петровський 2005; Циганкова 2006; Циганкова 2007; Левченко 2016; Левченко 2017], у яких автори зробили тільки декілька дотичних поодиноких згадок щодо статі І. І. Белякевича. До того ж один з авторів безпідставно зарахував його до “не менш відомих викладачів” історичного факультету Одеського державного університету (ОДУ) [Петровський 2005, 261], хоча він до початку роботи в ньому 1935 р. не мав жодного року досвіду читання лекцій з історичних дисциплін та загалом мав шість років стажу викладання предметів економічного профілю у двох вишах. Біографічні публікації довідникового характеру, представлені у вищезазначених виданнях, вирізняються стислою біографічною інформацією, мають оглядовий характер та суттєві фактологічні помилки, на кожен з яких вкажемо далі в тексті. Вони не мають аналізу праць, і в них немає спроб оцінити внесок І. І. Белякевича в розвиток вітчизняного сходознавства. У науковій літературі можна виділити чотири праці, які дають аналіз його діяльності з аналітичного погляду та становлять другу групу історіографічних джерел [Кіктенко 2002, 109–110, 142; Козицький 2002; Кіктенко 2018, 111–112; Кафедра... 2019, 34–37]. Вивчення розвідок цієї групи дає досить яскраве

уявлення не лише про рівень професійної діяльності та творчої спадщини, а й про широту наукових інтересів, життєві пріоритети, характеристику окремих граней його людської моралі. Немає про нього згадок у статтях, які стисло подають розвиток сходознавчих студій в Одесі [Урсу 1994; Урсу, Музичко 2013]. Загалом серед наукових публікацій нами не виявлено синтетичних досліджень щодо вивчення біографії І. І. Белякевича та оцінки його доробку в галузі сходознавства.

Вважаємо за потрібне розставити крапки над “і” щодо написання прізвища І. І. Белякевича. В україномовній науковій літературі трапляється написання його прізвища як “Білякевіч” [Білякевіч 1929], “Білякевич” [Білякевич 1930; Всеукраїнська... 1930; Кіктенко 2002; Козицький 2002; Циганкова 2006; Циганкова 2007; Левченко 2016; Левченко 2017; Кіктенко 2018], “Белякевич” [Петровський 2005] та “Белякович” [Чедолума 2021]. В україномовних архівних документах суб’єкт нашого дослідження писав своє прізвище як “Белякевич” [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87, арк. 12; спр. 168, арк. 46; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–6], а на одному машинописному документі прізвище “Білякевич” у двох випадках власноруч виправив на “Белякевич” [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 5]. Відповідно до українського правопису, коли в прізвищах російське кореневе “е” відповідає “і” (наприклад, Белов (білий), Ветров (вітер), Лесков (ліс), Пешков (пішки) тощо), то воно передається через українське “є” [Український... 2019, 175]. Тому єдиним правильним варіантом написання прізвища героя нашої розвідки є Белякевич.

Комплексне осмислення біографії та інтелектуального надбаня І. І. Белякевича можливе за умови ретельного дослідження *джерельної бази*, що становить сукупність архівних матеріалів, опублікованих документів та серіальних видань. Було проведено аналітико-синтетичне опрацювання документів у 23 одиницях зберігання дев’яти фондів Державного архіву Одеської області (ДАОО) та одній особовій справі одного фонду Архіву Львівського університету (АЛУ), що містять безпосередню документальну інформацію щодо колізій його життя. Базисом для реконструкції біографії І. І. Белякевича стали три власноруч заповнені ним офіційні документи: “Особиста карточка аспіранта, зареєстрованого

Украукою¹” від 1927 р. [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46–48], “Анкетний лист (формуляр)” викладача Одеського інституту народного господарства (ОІНГ) від 6 вересня 1929 р. [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–4 зв.], “Личный листок по учету кадров” Львівського державного університету імені І. Франка (ЛДУ) від 24 січня 1947 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1–2 зв.] та інші документальні матеріали.

І. І. Беляєвич народився 3² липня³ (20 червня) 1905 р. в Херсоні в родині робітників. Батько працював на морських судах, а потім на одеському телеграфі. Мати до заміжжя працювала на шерстемийці, а після заміжжя – домашня господиня [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 71, 99, 212]. За національністю, відповідно до вказаних І. І. Беляєвичем даних в “Особистій карточці аспіранта...” від 1927 р., він був росіянином [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46], а згідно з “Анкетним листом...” викладача ОІНГ від 6 вересня 1929 р. – був українцем [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4]. Дозволимо собі припустити, що така зміна в самоідентифікації своєї національності 1929 р. була пов’язана з його бажанням, на тлі активного впровадження політики українізації, продемонструвати свою належність до титульної нації УСРР і, отже, дістати підтримку від керівництва вишу під час обрання на посаду викладача.

Інформацію щодо здобуття початкової і середньої освіти в его-документах І. І. Беляєвич репрезентував плутано та неточно. В “Особистій карточці...” від 1927 р. написав, що 1914 р. закінчив народну школу, не вказуючи, у якому населеному пункті, та в 1914–1919 рр. навчався в 1-й місцевій школі Одеси [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46]. У “Личном листке...” від 1947 р. вказав, що навчався в Одесі у 80-му народному училищі (1912–1915) та 1-му вищому початковому училищі⁴ (1915–1919) [АЛУ,

¹ Украука – Українське головне управління науковими установами при Народному комісаріаті освіти УСРР.

² В “Особистій карточці аспіранта...” вказував дату народження 4 липня [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46].

³ У науковій літературі трапляється помилкова дата народження – 3 червня [Козицький 2011; Історична... 2018; Букач 2022].

⁴ У списках учнів Одеського 1-го вищого початкового училища імені імператора Олександра I Благословенного за 1916 р. його прізвища не виявлено [ДАОО, ф. 433, оп. 1, спр. 1, 284 арк.].

ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1], а в “Анкетному листі...” від 6 вересня 1929 р. не надав інформації щодо цього питання [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–4 зв.].

У чотирнадцять років І. І. Белякевич розпочав трудову діяльність: працював підмайстром у шевській майстерні в Одесі (1919–1920). У період від квітня 1920 р. до січня 1922 р.⁵ служив в Особливому відділі Одеської губернської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією та саботажем (ОГНК) на кордоні з Румунією. Впродовж 9 місяців (із січня до грудня) 1922 р. служив матросом Робітничо-селянського Червоного флоту в Одесі та Миколаєві. З 1922 р. до жовтня 1924 р. працював на керівних посадах Одеського торгового порту та Радянського торгового флоту. У період з кінця 1924 р. до березня 1925 р. працював на Одеському 3-му шкіряному заводі імені П. І. Старостіна [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–5]. На цьому інформація в “Особистій карточці аспіранта...” від 1927 р. щодо трудової діяльності закінчується, а в “Анкетному листі...” від 6 вересня 1929 р. має продовження: у 1925–1926 рр. працював на пароплавах Радянського торгового флоту та 1926 р. працював у Правлінні Всеросійського шкіряного синдикату в Москві [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4 зв.]. Досить лаконічним щодо своєї діяльності в 1922–1927 рр. був у “Личном листке...” від 1947 р. – матрос і кочегар на суднах Чорноморського пароплавства [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв., 99], що не збігається з вищевказаними даними. Єдина інформація, яка повністю збігається в цих трьох офіційних документах, – та, що стосується його навчання в ОІНГ: у 1923–1924 рр. навчався на робітничому факультеті, а в 1924–1927 рр. – на торговельному відділенні економічного факультету [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46–46зв.; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–4 зв.; АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1]. Як студент останнього курсу, 1926 р. пройшов практику на двох підприємствах: із 1 липня до 1 вересня в торговому відділі Московської контори Всеросійського шкіряного синдикату та з 1 вересня до 1 листопада на Одеському 3-му шкіряному заводі імені П. І. Старостіна [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 47].

⁵ В “Анкетному листі...” від 6 вересня 1929 р. вказав, що в ОГНК служив у 1920–1921 рр. [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–4 зв.].

Коли зіставляємо вищезазначені факти біографії І. І. Белякевича, виникає велика кількість запитань щодо багатьох її епізодів: служіння в неповні п'ятнадцять років в ОГНК; обіймання керівних посад в Одеському торговому порті в сімнадцять років; поєднання трудової діяльності та навчання у виші, коли значний час не перебував в Одесі та, відповідно, не міг відвідувати заняття. Також викликає запитання інформація щодо одночасного поєднання трудової діяльності з навчальним процесом та науково-дослідницькою діяльністю в гуртку світового господарства (1925–1926), гуртку сходознавства (1926–1927) та семінарі підвищеного типу сходознавства (керівник двох останніх об'єднань – професор О. О. Сухов) [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 47; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4–4 зв.].

Трудова діяльність та участь І. І. Белякевича у студентських наукових об'єднаннях під керівництвом професора О. О. Сухова (1881–1944) [Левченко, Петровський 2008; 2009] сформували коло його наукових інтересів у галузі сходознавства з економічним ухилом, які мали апробацію. На семінарі підвищеного типу сходознавства він виступив із двома доповідями на теми: “Світові ринки нафти та боротьба за неї” і “Сільське господарство Хіни” [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 47 зв.]. Підсумковим результатом навчально-наукової діяльності І. І. Белякевича стала випускна кваліфікаційна (дипломна. – *В. Л.*) праця на тему “Народне господарство Хіни, його економічний зв'язок з капіталістичними країнами та СРСР”, яку в “Особистій карточці аспіранта...” від 1927 р. він вказав як “кандидатську працю” [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 46 зв.]. У цьому факті виразно простежуються особисті амбіції двадцятидворічного юнака у швидкому досягненні кар'єрних висот.

Навчальна і наукова діяльність І. І. Белякевича на початковому етапі та загалом його входження до корпорації одеських науковців відбувалися завдяки протекціям професора О. О. Сухова. Як заступник голови Правління і голова політично-економічного відділу (з 28 березня 1926 р.) Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ОФ ВУНАС, діяла з 18 березня 1926 р.) та член Правління ВУНАС (із 27 травня 1927 р.), він сприяв кар'єрному зростанню І. І. Белякевича в структурі цієї

інституції: з 10 листопада 1926 р. – співробітник, із 25 квітня 1928 р. – дійсний член та член бюро політично-економічного відділу, з 28 жовтня 1928 р. – член правління ОФ ВУНАС [Всеукраїнська... 1930, 4, б]. О. О. Сухов не був фахівцем у царині сходознавства, але його знання з економічної географії країн світу, зокрема і Сходу, та організаторські здібності дали йому змогу вдало зорієнтуватися в ситуації та швидко взятися за справу організації в Одесі сходознавчого осередку. За короткий термін він підготував потрібні документи та представив їх розширеному пленуму ОФ ВУНАС, який відбувся в березні 1926 р. і на якому було ухвалено список членів філії, статут, у загальних рисах окреслено операційний план та обрано комісію у складі О. Я. Шпакова, Ф. Г. Альохіна, Й. О. Вайсмана, Г. І. Тіктіна й О. О. Сухова [Циганкова 2006, 12].

Також О. О. Сухов сприяв вступу І. І. Беляєвича до аспірантури. 6 вересня 1927 р. він висунув його кандидатуру до Укрнауки на включення до Одеської секції сходознавства при ОІНГ (ОСС при ОІНГ, завідувач О. О. Сухов) Науково-дослідної кафедри світового господарства при Харківському інституті народного господарства (НДКСГ при ХІНГ, керівник професор П. І. Фомін) [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 58, арк. 1–2]. Клопотання О. О. Сухова підтримали декан економічного факультету Г. І. Тіктін та ректор ОІНГ Ф. Г. Альохін [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 47 зв. – 48]. Унаслідок цього з 1 жовтня 1927 р. І. І. Беляєвич став аспірантом з отриманням стипендії в розмірі 100 руб. [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87, арк. 12; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4 зв. – 5], яка на початку наступного навчального року була зменшена до 60 руб. [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 50, арк. 33; спр. 56, арк. 245, 286–287; спр. 58, арк. 3], але 17 грудня 1928 р. рішенням Укрнауки була підвищена до 100 руб. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 14].

Після закінчення ОІНГ та отримання кваліфікації “економіста” без складання державного іспиту з української мови як обов’язкового для випускників вишів [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 212] І. І. Беляєвич відразу розпочав педагогічну діяльність. Із 1927 р. впродовж 2 років російською мовою викладав економічну географію в Одеській радянській партійній школі

[ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4]. Акцентування уваги на мові викладання в ті часи робилося не випадково. Саме наприкінці 1920-х рр. керівництво НКО УСРР рішуче ставило питання щодо переходу до викладання в системі освіти лише українською мовою. Тому в анкеті був окремий пункт (№ 9), у якому претендент на зайняття педагогічною діяльністю мав вказати, якими мовами володіє та якою мірою (читає, пише, може викладати). І. І. Белякевич вказав, що читає англійською, французькою, німецькою і турецькою мовами, а українською мовою читає, пише і може викладати. При цьому на той час викладав суто російською мовою [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168, арк. 47 зв.; ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4].

На початку третього року перебування в аспірантурі, у 1929/30 навчальному році, І. І. Белякевич розпочав педагогічну діяльність у вищій школі – став асистентом ОІНГ⁶ [ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 58, арк. 3–4, 8]. 5 червня 1929 р. Одеська окружна філія робітників освіти (ОДОКРРОБОС) Всеукраїнської спілки робітників освіти надіслала до Правління ОІНГ записку, у якій повідомлялося: “Бюро секції наукових робітників підтримує прохання члена нашої секції т. Белякевича про надання йому посади асистента вашого інституту” [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 1]. Отже, у питанні працевлаштування до ОІНГ І. І. Белякевич заручився підтримкою авторитетної державної організації. Рівно за місяць – 5 липня 1929 р. як аспірант ОСС при ОІНГ він подав заяву до Правління ОІНГ, у якій зазначив: “Додаючи до цього свій життєпис та рекомендації керівника секції профес[ора] О. О. Сухова й Бюро С[екції] н[аукових] р[обітників] – прошу залічити мене до складу асистентів по дисциплінах, що їх викладатиме проф[есор] О. О. Сухов, а саме: 1. Ринки загальної сировини; 2. Бібліографічна праця в кабінеті світов[ого] господарства та економ[ічної] геогр[афії]; 3. Економіки торгівлі” [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 2]. Рекомендація професора О. О. Сухова, датована також 5 липня 1929 р., мала стислий, але змістовний текст: “Настоящим удостоверяю, что тов[арищ] Белякевич

⁶ В “Личном листке...” від 24 січня 1947 р. вказав, що в ОІНГ працював старшим викладачем у 1928–1930 рр. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1о/с, спр. 6821, арк. 1 зв.].

может быть с успехом привлечен к чтению курсов в Инархозе и к консультационной работе в кабинете мирового хозяйства. У тов[арища] Белякевича имеется довольно значительный педагогический стаж, а соответствующую научную подготовку он получил, работая в ВУНАС и в моей секции” [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 3]. Згадуваний у заяві І. І. Белякевичем життєпис від 5 липня 1929 р. в архівних фондах нами не виявлено, але зберігається життєпис від 6 вересня 1929 р. та датований цим же числом “Анкетний лист...” викладача ОІНГ. Обидва документи інформативно дублюють один одного.

У виявлених на сьогодні історичних джерелах зазначається, що І. І. Белякевич активно виявив себе в роботі ОФ ВУНАС, де, за його свідченням, станом на 6 вересня 1929 р. він зробив чотири доповіді та підготував п’ять наукових статей, які, згідно з його твердженням, було прийнято до друку в п’ятьох виданнях: “Економічний нарис сучасного Іраку” в журналі “Східний світ”, “Сільське господарство Північної Маньчжурії” в наукових записках ОІНГ “Господарство та право”, “Льняное хозяйство Северной Маньчжурии” в журналі “Вестник льняного и пенькового дела”, “Торговый флот Турции” в журналі “Водный транспорт” і “Національно-визвольний рух в Іраку та англійський імперіалізм” у газеті “Більшовик України” [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4 зв. – 6]. З наведеного вище переліку праць на сьогодні нам вдалося встановити факт опублікування тільки перших двох статей, та й до того ж із деякими змінами в їхніх вихідних даних. Перша стаття була опублікована в журналі “Східний світ”, але із зміною назви – “Економічний стан сучасного Іраку” [Білякевич 1929]. Другу статтю зі збереженням назви було видано не в записках “Господарство та право”, а в журналі “Східний світ” [Білякевич 1930]. Щодо причин зміни назви першої статті ми не маємо даних, а зміна серіального видання для другої статті сталася через припинення виходу записок “Господарство та право” у зв’язку з реорганізацією ОІНГ влітку 1930 р.

У звіті щодо діяльності ОФ ВУНАС за 1926–1930 рр. біля імені І. І. Белякевича вказано вчене звання – “доцент”, проте поки що залишається нез’ясованим, на підставі чого та коли його було надано. Дозволимо собі припустити, що це сталося після його

публічного захисту 15 лютого 1930 р. промоційної праці⁷, за одними даними – на тему “Сучасний Геджас” на зборах ОФ ВУНАС [Всеукраїнська... 1930, 12], а за іншими – на тему “Шляхи розвитку сучасного Геджас та Неджда” на відкритому засіданні ОСС при ОНГ [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 15]. Науковий рівень захищеної І. І. Белякевичем промоційної праці викликає сумніви, немає жодної опублікованої наукової статті та доповіді на тему арабістики до часу її захисту. На засіданнях ОФ ВУНАС він виступав з п’ятьма доповідями на теми: “Сільське господарство Хіни” (13 січня 1928 р.), “Сучасний Ірак” (9 лютого 1929 р.), “Сільське господарство Маньчжурії” (1 червня 1929 р.), “Повстання у Південній Персії” (30 грудня 1929 р.), “Національно-визвольний рух в Іраку” (19 квітня 1930 р.) [Всеукраїнська... 1930, 14–15], які жодним чином не стосувались питань арабістики. Брав участь у лекторській групі, виступаючи з науково-популярними доповідями на сходознавчі теми [Всеукраїнська... 1930, 24–25].

Швидкому входженню І. І. Белякевича наприкінці 1920-х рр. до науково-педагогічного середовища сприяли декілька факторів. По-перше – послідовне перебування молодого фахівця в лавах ЛКСМУ (з 1920 р.) і КП(б)У (з 1926 р.)⁸ [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 4] та відданість ідеям радянської влади, що зробили його адептом “ранньорадянської” (1917–1941), “середньорадянської” (1941–1964) та “пізньорадянської” (1964–1991) генерацій

⁷ У другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр. в УСРР було передбачено два види публічних захистів наукових праць – промоційна робота та докторська дисертація. Захист промоційної роботи відбувався за сценарієм, схожим на сценарій захисту докторської дисертації (як сучасних кандидатських і докторських дисертацій), а її метою було встановлення певного кваліфікаційного рівня претендента. Результатом цих захистів було переведення аспірантів науково-дослідних установ до категорії наукових співробітників цих установ. Отже, ті, хто вдало пройшов процедуру захисту промоційної роботи, здобували не науковий ступінь, а наукову посаду, що підтверджувалося відповідною ухвалою Укрнауки [Юркова 2010, 131–132].

⁸ Також вказував про членство в КП(б)У з 1924 р.: у життєписі від 6 вересня 1929 р. [ДАОО, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91, арк. 5] та автобіографії від 22 червня 1951 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 100].

наукового співтовариства [Левченко 2019]. По-друге – підтримка з боку професора О. О. Сухова, як авторитетного фахівця в багатьох галузях соціогуманітарних наук, так і професійного революціонера-меншовика, який із встановленням радянської влади називав себе “позапартійним більшовиком” [Левченко, Петровський 2009, 392]. У 1929–1930 рр. наукова кар’єра І. І. Белякевича швидкими темпами пішла вгору.

Як учасник (без виступу з доповіддю) II Всеукраїнського сходознавчого з’їзду в Харкові (1–6 листопада 1929 р.), І. І. Белякевич опинився в епіцентрі політичних змін, які відбувалися в країні та суттєво впливали на розвиток науки. Наприкінці з’їзду відбулися загальні збори ВУНАС, на яких було зазначено недостатність ідеологічного керівництва науковою роботою, що негативно позначилося на роботі з’їзду, де була низка доповідей, які не відповідали ідеологічним поглядам соціалістичної революції та іноді приховували ідеалістичну суть псевдомарксистської ідеології: “В основному роботу Асоціації далі треба спрямувати на посилення марксистських елементів, треба консолідувати марксистські сили в Асоціації для боротьби проти ворожої ідеології в галузі сходознавства і з небезпекою псевдомарксизму, що наявно росте. Треба подбати про підготовку марксистсько освічених наукових робітників в цілому ряді галузів сходознавства, де на Україні досі таких робітників немає: треба значно підсилити пляновість роботи Асоціації і значно більше зв’язати її з соціалістичним будівництвом, і зокрема з п’ятирічним планом реконструкції нашого господарства. Щоб виконати всі ці завдання, треба організувати міцне центральне керування як ідеологічне, так і організаційне. Щодо цього, то Правління в минулому працювало не досить енергійно” [Загальні... 1930, 382]. Відповідно до цієї резолюції на загальних зборах було обрано нове Правління ВУНАС у складі 17 осіб, серед яких поруч з академіками Д. І. Багалієм і П. Г. Тичиною, професорами О. М. Гладстерном, Д. П. Гордієвим, І. В. Моргілевським, О. О. Суховим, О. С. Федоровським та іншими був двадцятичотирирічний вчорашній аспірант І. І. Белякевич [Загальні... 1930, 383–384], який не мав жодної опублікованої наукової праці та, відповідно, не мав жодних наукових досягнень у галузі сходознавства, але був членом КП(б)У, що, найімовірніше, і стало головним критерієм його

обрання до керівного органу академічної інституції республіканського рівня.

18 березня 1930 р. на засіданні президії Українського науково-дослідного інституту сходознавства (УНДІС) під головуванням заступника народного комісара освіти УСРР О. А. Полоцького відбулося злиття ОСС при ОІНГ з УНДІС із зарахуванням до нього членів секції. Відповідно, дійсним членом став О. О. Сухов, науковими співробітниками – І. І. Беляєвич⁹, О. М. Смирнов, Ф. Ф. Масалов, Ю. А. Шрабштейн, а аспірантами – О. М. Леппик і В. Маслов [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 17].

Довго спочивати на лаврах І. І. Беляєвичу з колегами не довелося. На підставі постанови РНК УСРР від 1 серпня 1930 р. щодо діяльності мережі науково-дослідних установ НКО УСРР ухвалив рішення ліквідувати значну кількість науково-дослідних інституцій [Бюлетень... 1930, 12]. Із 29 чинних науково-дослідних установ в Одесі станом на середину 1930 р. сім, зокрема ОСС при ОІНГ, було закрито, що становило майже чверть від загальної кількості. Усі керівники, наукові працівники, аспіранти та науково-технічні співробітники звільнялися з посад з 15 вересня 1930 р. Згодом деякі члени ліквідованих одеських науково-дослідних інституцій були приєднані до відповідних галузевих науково-дослідних установ Харкова і Києва [Левченко 2010, 210]. У середині жовтня 1930 р. за рішенням влади ВУНАС та всі її філії, Київська й Одеська, припинили існування, традиції сходознавчих осередків в УСРР на нетривалий час продовжили Товариство марксистів-сходознавців при Інституті марксизму-ленінізму та УНДІС, який 1931 р. було реорганізовано. Сам О. О. Сухов після закриття ОФ ВУНАС та реорганізації влітку 1930 р. ОІНГ у Банківський інститут у вересні того ж року переїхав до Новосибірська, де до 1934 р. на посаді професора завідував кафедрою економічної географії місцевого Інституту народного господарства та працював науковим співробітником у Промислово-економічному інституті [Левченко, Петровський 2009, 393].

Під час реорганізації 1930 р. мережі науково-дослідних установ І. І. Беляєвич сам або за порадою когось кардинально змінив галузь діяльності зі сходознавства на водний транспорт, мабуть

⁹ В “Личном листке...” від 24 січня 1947 р. вказав, що був старшим науковим співробітником [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв.].

пригадавши свій досвід на цій ниві в першій половині 1920-х рр. На найближчі п'ять років водний транспорт став магістральною лінією його діяльності. У 25-річному віці з вересня 1930 р. він почав працювати в Одеському інституті інженерів водного транспорту (ОПВТ), де в статусі штатного професора став першим завідувачем кафедри теорії експлуатації морського флоту¹⁰ судно-експлуатаційного факультету [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 4, арк. 67 зв.]. 13 березня 1933 р. кафедру було перейменовано на “експлуатація морського транспорту”, на якій викладалися дисципліни з експлуатації морського транспорту та судноводіння [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 8, арк. 56]. З 29 грудня 1932 р. І. І. Беляєвич увійшов до складу редакційно-видавничої колегії Редакційно-видавничого сектору Науково-дослідного інституту аспірантури (НДІА) при ОПВТ. У 1932/33 навчальному році при НДІА був керівником підготовки аспірантів за спеціальністю “експлуатація водного транспорту”, затвердженої президією Комітету вищої технічної школи при ЦВК СРСР від 21 травня 1933 р. [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 5, арк. 3, 10 зв., 19 зв.]. 16 жовтня 1933 р. увійшов до складу кваліфікаційної комісії для “слухання дисертацій” аспірантів, зокрема ровесника В. С. Мартиновського¹¹ на тему “Ізоляція рефрижераторних суден” [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 8, арк. 195]. У період з 8 до 13 січня 1934 р. обласним партійним комітетом І. І. Беляєвич як агітатор був мобілізований до села, звідки повернувся 17 січня [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 9, арк. 33, 42]. Крім активної навчальної діяльності, брав участь у розвитку методики викладання у вищій школі. З 14 травня до 8 червня 1932 р. разом із професором, завідувачем кафедри парових механізмів В. О. Анічковим перебував на Все-союзній методичній конференції наркомату в Ленінграді [ДАОО,

¹⁰ В одному з видань помилково вказано, що був завідувачем кафедри організації морських перевезень [Одесский... 1980, 32].

¹¹ Мартиновський Володимир Сергійович (1906–1973) – фахівець у галузі суднобудування та холодильних установок. Доктор технічних наук (1950), професор (1951). Заслужений діяч науки і техніки УРСР (1966). Був одним з ініціаторів створення судномеханічного факультету ОПВТ та став його першим деканом (1930–1931). Заступник директора з науково-навчальної роботи (1933–1941 з перервою) та директор (1936–1937) ОПВТ [Левченко, Шумило 2020, 176–178, 195–197].

ф. Р-5397, оп. 10, спр. 4, арк. 22, 39–39 зв.], а з 23 травня до 1 червня 1933 р. був відряджений до Москви для участі в розгляді навчальних програм при Комітеті вищої школи МНО СРСР. За таку плідну діяльність із закінченням 1932/33 навчального року він дістав грамоту “За ударну педагогічну роботу” і його було визнано одним із 29 “кращих ударників” серед наукових робітників ОПВТ (усього штат нараховував 152 особи) [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 8, арк. 110 зв., 119 зв., 131–131 зв.].

Після перших трьох успішних навчальних років роботи в ОПВТ, під час четвертого – навесні 1934 р., – І. І. Белякевич почав виявляти недбайливе ставлення до виконання обов’язків викладача. Зокрема, 11 березня 1934 р. він дістав догану з попередженням за невивставлені оцінки студентам 2 і 3 групи IV курсу експлуатаційного факультету за виробничу практику, матеріали яких були повернені до деканату 10 листопада 1933 р. [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 9, арк. 69 зв.]. Догана негативно вплинула на його ставлення до керівництва вишу, що влітку 1934 р. призвело до кульмінації в їхніх стосунках. У липні 1934 р. І. І. Белякевича було відряджено до портів Чорноморського басейну у справі перевірки проходження студентами виробничої практики [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 9, арк. 162]. У це відрядження він поїхав у статусі професора, а повернувся вже доцентом. Про це було зазначено в наказі по вишу власноруч директором інституту М. Д. Демидовим (червоним чорнилом виправив “проф.” на “доц.”) щодо повернення його з відрядження 1 серпня 1934 р., а повідомлення про це І. І. Белякевич надіслав керівництву через півтора місяця – 15 вересня 1934 р. [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 3 зв.]. Отже, він дозволив собі ігнорування виконання прямих своїх обов’язків щодо повідомлення директора про повернення зі службового відрядження. З цього часу й до кінця служби в ОПВТ в усіх наказах його посада зазначалася суто як доцент.

Недобросовісне ставлення І. І. Белякевича до ведення справ було притаманне його поведінці не тільки в ОПВТ, а й в інших закладах. Наприклад, 1931 р. він потрапив до “Чорного списку злісних боржників” Одеської державної наукової бібліотеки, адміністрація якої була змушена “довести до відома всієї громадськості”, що 6 професорів, зокрема й І. І. Белякевич, та

12 студентів “не зважаючи на неодноразове попередження та всі зусилля бібліотеки витягнути від них видані їм книги, до цього часу цих книжок не повертають”. Для доведення цієї справи до логічного завершення керівництво бібліотеки було налаштоване навіть звернутися до показового суду [ДАОО, ф. Р-499, оп. 1, спр. 1647, арк. 118].

Пониження у статусі відразу відобразилось на індивідуальному навантаженні І. І. Беляєвича. Якщо в перші три навчальні роки його заплановане навантаження в середньому становило ≈ 578 годин, а виконане – ≈ 388 годин [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 8, арк. 43 зв., 73 зв., 91 зв., 208 зв.; спр. 9, арк. 87 зв., 107, 132], то в наступні роки воно було збільшене вдвічі. Зокрема, на початку 1934/35 навчального року його заплановане навантаження становило 780 годин (762 години аудиторного навантаження та 18 годин сесійного), а з 22 грудня 1934 р. було збільшене до 790 годин (284 – лекційних, 488 – практичних, 18 – сесійних) [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 29 зв., 31 зв., 71].

Адміністративні методи впливу з боку директора М. Д. Демидова щодо порушень професійної дисципліни І. І. Беляєвичем не дали позитивного результату. Навпаки, він і далі ігнорував зауваження керівництва та демонстрував зухвалу поведінку, наслідком чого стало те, що 11 грудня 1934 р. М. Д. Демидов у наказі по вишу вдруге вказав І. І. Беляєвичу “на неприпустиме безвідповідальне ставлення до питання виробничої практики” [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 62 зв.]. Одночасно з цим М. Д. Демидов продовжував використовувати як виховний процес для порушника виробничої дисципліни адміністративний вплив. Зокрема, 16 грудня 1934 р. І. І. Беляєвича як в. о. завідувача кафедри експлуатації транспорту включили до складу Державної кваліфікаційної комісії з економічної та експлуатаційної спеціальностей не головою, а рядовим членом. Комісію, яка в період із 25 до 30 грудня 1934 р. мала прийняти іспити у 36 студентів, очолив старший консультант заступника народного комісара водного транспорту СРСР І. А. Сергєєв [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 65 зв.]. Також згідно з листом народного комісара водного транспорту СРСР М. І. Пахомова від 26 січня 1935 р. І. І. Беляєвича з 1 лютого 1935 р. було звільнено з посади керівника кафедри. Його було залишено заступником при новому

керівникові кафедри експлуатації транспорту І. А. Сергєєві [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 95].

Незважаючи на пониження у статусі та конфлікт із керівництвом, саме І. І. Беляєвич представляв кафедру експлуатації морського транспорту ОПВТ на нараді морських експлуатаційників у Москві з 18 лютого до 1 березня 1936 р. [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13, арк. 225 зв., 23]. У цьому ж навчальному році на кафедрі виступив із доповіддю на тему “К вопросу о предмете эксплуатации морского транспорта” [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 4, спр. 6, арк. 44]. Водночас статусний конфлікт не “згасав”, а навпаки, “загострювався”, до того ж із боку І. І. Беляєвича. 11 травня 1936 р. директор М. Д. Демидов на підставі рапорту декана експлуатаційного факультету Тарапанова від 5 травня того ж року оголосив доценту І. І. Беляєвичу сувору догану з попередженням за зрив навчального курсу з експлуатаційного проєктування флоту та за ненадання в належний термін навчальних програм з курсу експлуатації морського транспорту [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 19, арк. 14]. На сьогодні нам не вдалося встановити, чи сталося це внаслідок статусного протистояння чи ні, але 23 грудня 1936 р. М. Д. Демидова було звільнено з посади директора та заарештовано¹², а І. І. Беляєвич продовжив працювати в ОПВТ та представляти його на союзному рівні. Зокрема, у період із 17 до 30 березня 1937 р. він разом із деканом Тарапановим перебував у службовому відрядженні до Народного комісаріату водного транспорту (НКВТ) СРСР з питань експлуатації флоту [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 19, арк. 123]. У наказі по ОПВТ від 5 вересня 1937 р. директор В. С. Мартиновський повідомив, що відповідно до рапорту І. І. Беляєвича від 2 вересня його слід вважати у плановій відпустці до 1 жовтня 1937 р. На час його відсутності т. в. о. керівника кафедри експлуатації призначили професора І. Я. Фааса [ДАОО, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 19, арк. 178 зв.]. Станом на 25 березня 1938 р. І. І. Беляєвич за сумісництвом числився в. о. доцента та вів курс “експлуатація флоту”. 15 вересня 1938 р. разом із трьома асистентами як провідний

¹² Демидов Михайло Дмитрович (1904–19??) – у 1932–1936 рр. директор ОПВТ. 14 жовтня 1937 р. засуджений до 20 років виправно-трудових таборів. 18 серпня 1956 р. помертньо реабілітований [Михайлуца, Кязимова 2005, 14–20].

автор він подав до плану видання ОПВТ в 1940 р. навчальний посібник “Основы эксплуатационно-технического проектирования на морском транспорте” [ДАОО, ф. П-11, оп. 1, спр. 1395, арк. 4–4 зв., 17]. Після цієї дати в наявних архівних справах ОПВТ¹³ згадок щодо І. І. Белякевича поки що не виявлено, тому дозволимо собі припустити, що в цьому виші він працював щонайменше до вересня 1938 р.¹⁴ Надалі в автобіографіях та особистих листках з обліку кадрів він ніколи не вказував, що працював в ОПВТ до 1938 р.¹⁵, навіть не вказував, що дістав грамоту в цьому виші. Хоча, наприклад, у “Личном листке...” від 24 січня 1947 р. в графі “Какие имеет ордена и медали СССР” згадував про грамоти, отримані в інших вишах [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 105 зв.]. Небажання І. І. Белякевича вказувати в офіційних документах про роботу в ОПВТ в 1936–1938 рр., найімовірніше, пов’язане з тим, що він не хотів згадувати про винесені йому догани, які могли “заплямувати” його біографію та нашкодити подальшій кар’єрі. Ситуативним переможцем у статусному конфлікті між М. Д. Демидовим та І. І. Белякевичем став другий, а хто з них у цій історії та загалом насправді був протагоністом, а хто антагоністом, показав час. Водночас відкритим залишається питання: завдяки чому або кому під час другого п’ятирічного плану (1933–1937), який проходив під гаслом “Кадры вирішують все!”, з визнанням сталінського курсу розвитку економіки (підвищення продуктивності праці, застосування на підприємствах найжорсткіших методів раціоналізації, завершення технічної реконструкції народного господарства, освоєння нової техніки тощо) та початком масових репресій, І. І. Белякевич поведився самовпевнено і нахабно, без відчуття страху бути покараним за таке недбайливе ставлення до виконання службових обов’язків?

¹³ У документальних матеріалах не виявлено жодної згадки щодо його перебування на посаді декана, про що він писав у “Личном листке...” від 24 січня 1947 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв., 99].

¹⁴ У науковій літературі помилково вказують, що в ОПВТ він працював до 1935 р. [Козицький 2011; Исторична... 2018; Букач 2022].

¹⁵ У “Личном листке...” від 24 січня 1947 р. вказав, що в ОПВТ працював до 1935 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв.].

Певною мірою відповідь на поставлене питання знаходимо в архівних документах установи, у якій І. І. Белякевич працював директором¹⁶ упродовж 1931–1934 рр., – Чорноморського відділення Центрального науково-дослідного інституту водного транспорту (ЧВ ЦНДІВТ)¹⁷, яке, за його словами, було засноване особисто ним [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 71, 99]. ЧВ ЦНДІВТ було організоване в травні, а функціонувати почало в листопаді 1931 р. з метою проведення на засадах госпрозрахункової системи науково-дослідної роботи в галузі морського транспорту в межах Чорноморського басейну на замовлення НКВТ СРСР, Об'єднаного державного політичного управління при РНК СРСР (ОДПУ), Військово-Морських сил РСЧА СРСР та місцевих організацій. Наприклад, план роботи на 1932 г. містив 28 тем на загальну суму приблизно 250 000 руб. До штату співробітників станом на лютий 1933 р. входило 39 осіб. У зв'язку з виконанням державних замовлень діяльність інституції була засекречена, вона мала секретну частину, її листування відбувалося через фельдфебельське відділення ОДПУ, а всі її працівники проходили перевірку в ОДПУ [ДАОО, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 1, арк. 11–14, 17, 19, 26–29, 33, 36–52; спр. 2, арк. 1–46]. Відповідно, й сам І. І. Белякевич проходив перевірку та був призначений на цю посаду за рішенням центрального керівництва ОДПУ, що є другим документально підтвердженим фактом його співпраці з органами державної безпеки (ОГНК – ОДПУ). Своєю чергою це пояснює, на підставі чого 26-річного молодика без вищої технічної освіти призначили директором секретної державної інституції, у якій професори В. О. Анічков, С. Т. Каменський, О. П. Максимович, О. А. Мирющенко [Левченко, Шумило 2020] та інші висококваліфіковані інженери проводили проектування та розробку технічних засобів, установок і споруд (суден, двигунів, доків тощо) для водогосподарського комплексу країни. Цей же факт дає змогу зрозуміти зухвалу реакцію І. І. Белякевича на догани з боку керівництва ОПВТ та ігнорування ним виконання професійних

¹⁶ Отже, у 1931–1934 рр. І. І. Белякевич одночасно обіймав дві штатні посади – в ОПВТ та ЧВ ЦНДІВТ.

¹⁷ У науковій літературі існує помилкова назва цієї установи – Одеський науково-дослідний інститут водного транспорту [Всеукраїнська... 1930, 25].

обов'язків, що призвело до протистояння з директором М. Д. Демидовим. Безумовно, робота під контролем ОДПУ, ведення таємного листування зі всіма його структурами, збирання компрометувального матеріалу та надання характеристик на “політичні фізіономії” своїх підлеглих з можливістю впливати на їхні долі [ДАОО, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 2, арк. 14–15, 20–21, 26–34, 40, 42; спр. 3, арк. 11; спр. 4, арк. 8] сформували в І. І. Белякевича почуття захищеності, безкарності та наявності певних важелів влади. Тому він розумів, що статусний конфлікт із М. Д. Демидовим, якого навіть підтримували перші особи НКВД СРСР І. А. Сергєєв (3 листопада 1936 р. заарештовано, засуджено до розстрілу) і М. І. Пахомов (9 квітня 1938 р. заарештовано, засуджено до розстрілу), закінчиться на його користь, бо в нього були покровителі в ОДПУ – НКВС.

Після завершення 1934 р. служби в ЧВ ЦНДІВТ І. І. Белякевич, ще працюючи за сумісництвом в ОПВТ, з вересня 1935 р. почав одночасно трудитися ще у двох вишах – ОДУ¹⁸ й Одеському педагогічному інституті (ОПІ). Основне місце роботи було в ОДУ¹⁹, де з вересня 1935 р. до 24 серпня 1941 р. він обіймав штатні посади в. о. професора та керівника кафедри нової історії колоніальних і залежних країн історичного факультету [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 19, 49–50, 100], яка була виділена з кафедри нової історії та у своєму роді була єдиною в УРСР²⁰ [О научної... 1941, 141]. З вересня 1935 р. до вересня 1941 р.²¹ у статусі професора також працював в ОПІ, де викладав курс нової історії колоніальних і залежних країн [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 18, 49, 51, 56, 100]. Станом на 7 квітня 1938 р. також був професором Одеського німецького педагогічного інституту (ОНПІ, 1934–1938), у якому вів курс історії колоніальних країн [ДАОО, ф. П-11, оп. 1, спр. 1396, арк. 70]. Отже, у

¹⁸ У науковій літературі помилково не вказують про його роботу в ОДУ [Козицький 2011; Історична... 2018; Букач 2022].

¹⁹ Отже, у 1935–1937 рр. І. І. Белякевич одночасно займав дві штатні посади – в ОПВТ та ОДУ.

²⁰ У зв'язку з цим думка щодо діяльності І. І. Белякевича на посаді завідувача кафедри нової історії колоніальних і залежних країн в ОПІ [Букач 2022] є помилковою.

²¹ У науковій літературі помилково вказують про його роботу в ОПІ до 1942 р. [Історична... 2018].

віці 30 років, не маючи вищої історичної освіти та маючи тільки 6 років стажу викладання економічних дисциплін у вищій школі (1 рік в ОІНГ та 5 років в ОПВТ), І. І. Белякевич став одним із провідних професорів-істориків Одеси. Вже 1936 р. керівництво Ворошиловського районного комітету КП(б)У Одеси серед усіх членів кафедри загальної історії (керівник К. П. Добролюбський) ОДУ його одного зазначало як “молодого, растушого, способного работника”. Тоді як інші співробітники кафедри, досвідчені та авторитетні вчені, через несприйняття політики радянської влади дістали негативні характеристики: М. М. Розенталь – “В прошлом кадет... человек чужой”, М. І. Гордієвський – “В прошлом активный петлюровец”, Б. В. Варнеке – “В прошлом принадлежал к правой профессуре. От марксизма-ленинизма очень далек” [ДАОО, ф. П-20, оп. 1, спр. 87, арк. 252–253].

Серед трьох гуманітарних вишів (ОДУ, ОПІ, ОНПІ) більш активну фахову діяльність І. І. Белякевич проводив в ОДУ, де був членом Редакційної ради історичного факультету, яка 1939 р. видала перший том “Трудов історичного факультету ОДУ”²². Хоча як один із небагатьох професорів-істориків він не став автором ювілейного видання 1940 р., присвяченого 75-річчю ОДУ²³. В умовах намагання радянської влади, починаючи з 1930-х рр., поставити історичну науку на службу потреб розбудови соціалізму та поширення цих ідей серед населення І. І. Белякевич виявив себе блискучим організатором заходів з популяризації політики СРСР на міжнародній арені та зовнішньої політики різних країн світу. Зокрема, 3 червня 1941 р. викладачі, аспіранти і студенти наукового гуртка кафедри нової історії колоніальних і залежних країн ОДУ, яким він керував з 1935 р. [ДАОО, ф. П-20, оп. 2, спр. 5, арк. 55], організували та провели в Будинку Червоної армії Одеського військового округу тематичну конференцію на тему “Колонії і залежні країни в II імперіалістичній війні”. Серед 12 доповідей 9 було присвячено міжнародному становищу країн Сходу (Алжир, Єгипет, Індокитай, Індонезія, Ірак, Іран, Марокко,

²² Відповідальним редактором тому був професор К. П. Добролюбський, а головою Редакційної ради університету – ректор, професор М. О. Савчук [Труди... 1939, 4].

²³ Авторами частин стали доценти і викладачі історичного факультету ОДУ [Одесский... 1940].

Палестина, Сирія, Судан, Туніс, Туреччина та ін.). Сам І. І. Белякевич виступив із двома доповідями: “Роль колоніальних і залежних країн у розвитку протиріч напередодні другої імперіалістичної війни” і “Туреччина і друга імперіалістична війна” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 28].

Активну діяльність та переконливу впевненість І. І. Белякевича у своїй значимості як авторитетного фахівця-історика добре демонструють матеріали звіту першої наради одеських істориків, скликаної за ініціативою редакції московського журналу “Историк-марксист” із метою ознайомлення їх зі спільними питаннями на ниві сучасної історичної науки. Нарада проходила 11 квітня 1941 р. на історичному факультеті ОДУ в присутності 60 науковців, викладачів вишів, працівників музеїв, бібліотек, архіву та редакції “Истории Одессы” на чолі зі співробітником журналу А. Л. Сидоровим та заступником завідувача відділу агітації та пропаганди обласного комітету ВКП(б) Дяченком. Згідно з текстом звіту, І. І. Белякевич разом із завідувачем кафедри історії СРСР А. В. Фадєєвим був одним із найактивніших учасників цієї наради. Він схвалив ініціативу журналу у справі розробки проблем слов’язознавства; вказав на бажаність опублікування докладної бібліографії новітньої літератури з історії слов’янства; наголосив, що питання періодизації історії та історії колоніальних народів висвітлюється на сторінках журналу недостатньо; висловив побажання, щоб редакція журналу приділяла увагу міжнародним відносинам у новітній період тощо. Розповів про роботу трьох аспірантів над темами: “Англо-русские отношения в период иранской революции 1905–1911 гг.” (Столярова), “Революционный подъем в Индии в 1918–1921 гг.” (Грудский) и “Реакционный мятеж Баче-Сакао” (Гандальман). Також повідомив про свою роботу над “докторською дисертацією” на тему “Турция во внешней политике европейских держав в эпоху империализма” [О научной... 1941, 140–143]. Заява І. І. Белякевича щодо роботи над “докторською дисертацією” у присутності “московського гостя” була “грою на публіку” заради привернення до себе уваги та збільшення своєї значимості й авторитетності.

Насправді станом на 11 квітня 1941 р. він не мав ступеня кандидата наук, хоча, відповідно до його его-документів, на різних етапах життя в нього постійно було бажання мати захищену

дисертацію. Переконлива впевненість, що захищена ним 15 лютого 1930 р. промоційна праця була кандидатською дисертацією, зберігалася в його свідомості довгий час упродовж життя. Зокрема, в автобіографії від 22 червня 1951 р. І. І. Белякевич писав: “После окончания аспирантуры и защиты диссертации в феврале 1930 г. мне было присвоено звание старшего научного сотрудника...” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 99]. Отже, він не хотів сприймати зміни в законодавстві від 1934 р. щодо вимог для здобуття наукового ступеня²⁴, відповідно до яких захист промоційної праці не вважався підставою для надання наукового ступеня кандидата історичних наук. Тому 1941 р. продовжував представляти свою дослідницьку роботу як докторську дисертацію [О научной... 1941, 143]. Ба більше, якщо вірити довідкам, які є дотичним історичним джерелом щодо захисту ним дисертації в червні 1941 р. в ОДУ, то його власна інтерпретація цієї події як здобуття ступеня доктора наук призвела до того, що в Іркутську його сприймали як доктора історичних наук, і цей міф залишився в історії Іркутського державного університету до сьогодні [История... 2008]. Насправді дві довідки, які зберігаються в ДАОО й АЛУ, надають інформацію щодо захисту ним кандидатської дисертації. Перша довідка – 22 жовтня 1947 р. на засіданні вченої ради ОДУ (голова професор М. О. Савчук) на підставі копії довідки щодо захисту дисертації на тему “Восстание южно-

²⁴ Відповідно до загальнодержавної програми у плани роботи всіх вишів згідно з постановою РНК СРСР “Об ученых степенях и званиях” від 13 січня 1934 р. вносилися завдання підготовки кандидатів та докторів наук. Ця постанова була першим такого роду документом в СРСР. Вона вводила два наукові ступені – кандидата і доктора наук, учені звання для вишів – асистент, доцент, професор – та науково-дослідних установ – молодший науковий співробітник, старший науковий співробітник та дійсний член. Наукові ступені визначали наукову кваліфікацію за спеціальністю, обсягом знань, ступенем самостійності наукової роботи та науковим значенням. Вчені звання передбачали посадову наукову функцію (педагогічну чи науково-дослідну). Визначалися функції ВАК, яка надавала ступінь доктора наук та вчене звання професора. Науковий ступінь кандидата наук та вчене звання доцента присуджували ради (кваліфікаційні комісії) вишів чи науково-дослідної установи (ВАК у такому разі розглядала лише апеляції на рішення ради) [Постановление... 1934].

крымских племен”, який відбувся 30 червня 1941 р. при ОДУ, було ухвалено підтвердити присудження наукового ступеня кандидата історичних наук [ДАОО, ф. Р-1438, оп. 12, спр. 14, арк. 145]. Друга довідка – згідно з копією витягу з протоколу № 53 на засіданні наукової ради ОДУ від 30 червня 1941 р. було ухвалено затвердити в науковому ступені кандидата історичних наук на підставі захисту дисертації 24 червня 1941 р. в ОДУ [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 211]. Проте ці довідки не розв’язують питання щодо захисту ним кандидатської дисертації, а ще більш заплутують його. По-перше, вказано різні дати проведення захисту, відповідно 30 і 24 червня. По-друге, у першій довідці дисертація має тему “Восстание южно-крымских племен”, а в другій вона не вказана. У науковій літературі є згадка про назву цієї теми – “Южно-иранское восстание племен 1929 г.” [Букач 2022]. Під останньою назвою І. І. Белякевичем було опубліковано статтю (див. дод., п. 3), але в ній немає жодної згадки, яка б свідчила про те, що вона є дисертацією, чи її частиною, чи чимось подібним до цього. За структурою ця стаття має певні ознаки дисертації: п’ять розділів (“І. Постановка проблеми; II. Источники изучения восстания южно-иранских племен 1929 г.; III. Предпосылки восстания южных племен Ирана в 1929 году; IV. Ход восстания южно-иранских племен 1929 г.; V. Выводы”). Третій і четвертий розділи мають відповідно 8 і 17 підрозділів. За обсягом стаття має 53,5 сторінок та становить ≈4 др. арк., що в середньому в 4 рази менше від сучасних вимог до кандидатських дисертацій. Текст статті написано грамотною літературною мовою, стилістично витримано відповідно до академічних традицій 1930-х рр. Крім використання анонсованих матеріалів преси (німецькомовної (6), англкомовної (4), усього 30 найменувань), до написання статті І. І. Белякевич також залучив опубліковані історичні джерела (конституцію, доповіді політичних діячів) та наукову літературу. Щодо наукового рівня викладу змісту матеріалу оцінку мають дати фахівці відповідного профілю. Незважаючи на наявність цієї статті, питання щодо факту захисту І. І. Белякевичем кандидатської дисертації 1941 р. залишається відкритим.

У 1941 р., на початку війни І. І. Белякевич переступив тридцятишестирічний рубіж. Незважаючи на трагічні дні для більшості

населення країни, для нього все тільки починалося: професійна кар'єра, підкорення адміністративних вершин, забезпечене особисте життя. Він дуже швидко втягувався в нові умови буття.

У вересні 1941 р. разом з колегами з ОДУ І. І. Белякевич евакуювався з Одеси. За направленням Всесоюзного комітету у справах вищої школи (ВКВШ) при РНК СРСР із 20 жовтня 1941 р. до 25 лютого 1942 р. та з 1 серпня до 5 грудня 1942 р. працював у Семипалатинському педагогічному інституті імені Н. К. Крупської у статусі в. о. професора і завідувача кафедри загальної історії [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв., 49, 53, 100]. У цей же час, із 15 лютого до 12 грудня 1942 р., працював у Московському геолого-розвідувальному інституті імені Г. К. Орджонікідзе в місті Семипалатинську на посаді професора і завідувача кафедри основ марксизму-ленінізму [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 52]. З 5 вересня 1942 р. до 25 травня 1944 р. за запрошенням ректора Іркутського державного університету імені А. О. Жданова працював в. о. професора і завідувача кафедри загальної історії²⁵ [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв., 49, 54, 100]. За викликом Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (КДУ) і НКП УРСР у червні 1944 р. приїхав до Києва та був призначений професором і завідувачем кафедри нової історії²⁶, а з вересня 1944 р. – деканом організованого ним факультету міжнародних відносин [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 1 зв., 49, 100]. 21 жовтня 1944 р. його звільнили з посади декана КДУ, залишивши за ним читання курсу історії країн Сходу з оплатою в 0,5 ставки [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 55]. Водночас І. І. Белякевич помітно прикрашав свою роль у розвитку вищої освіти і науки в тих установах, де працював, та взагалі всіляко перебільшував своє значення в цих процесах, зокрема стверджуючи про заснування особисто ним факультету міжнародних відносин КДУ.

Під час війни продовжував агітаторсько-пропагандистську діяльність, про що свідчать надмірно позитивні відгуки щодо його лекцій у період 1943–1944 рр. на різних підприємствах, в

²⁵ Завідувач кафедри з лютого 1943 р. [Иркутский... 1998].

²⁶ У фундаментальному виданні з історії історичного факультету Київського університету немає згадки про І. І. Белякевича [Історичний... 2004].

організаціях і закладах Іркутської, Сталінської (Донецької), Ворошиловградської (Луганської), Київської та Львівської областей на теми міжнародного становища та зовнішньої політики багатьох країн світу (Англія, Іран, Китай, Польща, Туреччина, Фінляндія, Японія). За це мав багато подяк і нагород від державних і партійних органів різного рівня, зокрема 1945 р. одним з перших був нагороджений значком “Відмінник народної освіти УРСР” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 21–27, 29–31, 99–100].

На осінь 1944 р. припав пік кар’єри І. І. Белякевича. Наказом народного комісара освіти УРСР П. Г. Тичини за № 4061 від 17 жовтня 1944 р. його було призначено ректором ЛДУ з 16 жовтня 1944 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 57], і цю посаду він обіймав до 13 липня 1948 р. Перебуваючи на посаді ректора, І. І. Белякевич дуже мало приділяв уваги науковій діяльності, але не забував використовувати адміністративний ресурс для облаштування комфортного побуту своєї сім’ї²⁷, яка складалася з чотирьох осіб (він, мати, дружина, донька). У 1947 р. від імені кафедри одноосібно оформив виконання науково-дослідної теми за рахунок державного бюджету на суму 1 000 руб. Результатом розробки цієї теми мав стати підручник з “Новітньої історії країн Близького Сходу” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 42–42 зв.]. За сумісництвом у 1945–1946 рр. І. І. Белякевич – старший науковий співробітник Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР, де досліджував тему “Західноукраїнське питання на Версальській конференції 1919 р.”. На відміну від наукової діяльності, більше відзначився як завзятий борець проти історичної школи М. С. Грушевського, здобувши славу погромника української історичної науки [Ф. С. 2001].

Обіймаючи посаду ректора, І. І. Белякевич мав розуміти, що питання наявності наукового ступеня та вченого звання, яке впродовж усієї його педагогічної діяльності було його “ахіллесовою п’ятою”, рано чи пізно стане для нього проблемою, але він

²⁷ У липні 1946 р. від міськвиконкому отримав у користування двоповерховий будинок загальною площею 160 м², що складався з семи кімнат та присадибної ділянки. Через цей ширий “подарунок” ЛДУ змушений був відмовитися на користь помешкання ректора від десяти інших приватних будинків, наданих міською владою для викладачів вишу [Генегга 2012].

не подбав про вирішення цього питання. Під час перебування на посаді ректора ЛДУ це питання набуло кульмінації, що призвело до початку переломного моменту в його кар'єрі. Навесні 1948 р. проректор з наукової роботи ЛДУ професор К. М. Леутський порушив питання щодо “незаконного привласнення” І. І. Белякевичем звання професора. 26 червня 1948 р. питання щодо правомірності перебування І. І. Белякевича у статусі професора розглядало бюро Львівського обкому КП(б)У, на якому було ухвалено, що звання професора було ним “незаконно привласнено”. “Індульгенцією” для вирішення цього питання на користь І. І. Белякевича не стала навіть довідка від Міністерства вищої освіти СРСР (МВО) за підписом заступника міністра О. М. Самаріна, у якій йшла мова про дозвіл на “исполнение обязанностей профессора впредь до защиты диссертации на соискание ученой степени доктора наук” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 49–49 зв., 216]. Здійснюючи перевірку, контрольно-ревізійне управління Міністерства фінансів СРСР Львівської області встановило, що І. І. Белякевич не мав учених звань доцента і професора, а наявність наукового ступеня кандидата наук підтверджувала тільки довідка з ОДУ про захист кандидатської дисертації 30 січня 1941 р., яка на той час, до 1948 р., не була обмінена у ВАК МВО на атестат [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 43–44, 46–47].

У результаті цього інциденту, який набув широкого публічного розголосу, І. І. Белякевича було звільнено з посади ректора 13 липня 1948 р. Надалі у статусі в. о. професора він був призначений в. о. завідувача кафедри історії країн Сходу²⁸ (з початку 1950/51 навчального року – кафедра нової історії та країн Сходу) [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 35, 58–59, 88–89]. Після звільнення з посади ректора І. І. Белякевич узяв невикористані відпустки за 1946 і 1947 рр. та творчу відпустку на 3 місяці (з 5 листопада 1948 р. до 5 лютого 1949 р.) зі збереженням заробітної плати для завершення докторської дисертації [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 35–39, 60]. Отже, мабуть, хотів реабілітувати себе перед колегами та підтвердити своє право на вчене

²⁸ У науковій літературі існує помилкова назва кафедри, на якій І. І. Белякевич працював після звільнення з посади ректора, – “...на кафедрі нової та новітньої історії...” [Иркутский... 1998].

звання професора, але цього йому не вдалося зробити. Навпаки, з часом він поступово здавав позиції у професійній ієрархії. Зокрема, 31 грудня 1949 р. за наказом ректора ЛДУ, дійсного члена АН УРСР Г. М. Савіна І. І. Белякевичу як викладачу, який не представив диплом кандидата наук, з 1 січня 1950 р. було встановлено оклад у розмірі 1 650 руб. як викладачу без наукового ступеня та 350 руб. за завідування кафедрою. До того ж улітку 1950 р. ректор перевів його на штатну посаду доцента [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 68, 85–86]. У цій критичній ситуації І. І. Белякевич вирішив провести верифікацію свого наукового ступеня і вченого звання, що зайняло доволі багато часу. Унаслідок цього МВО видало йому диплом кандидата історичних наук (МИТ № 00886) від 31 грудня 1949 р. та атестат доцента (МДЦ № 09244) від 19 травня 1950 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 164, 219–220]. У контексті розвитку цих подій виникає питання: чому він не подбав про це раніше, щоб уникнути усіх колізій?

Кар'єра людини будь-якої епохи повністю залежить від тих, хто перебуває на вершині політичного олімпу. Безумовно, у І. І. Белякевича серед чиновників союзного міністерства освіти був ментор. Часті його поїздки на початку 1950 р. до Москви [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 69–70] сприяли тимчасовому покращенню його професійного статусу. Унаслідок цього в березні 1950 р. його було обрано деканом історичного факультету ЛДУ, а 1950 р. за ним офіційно було закріплено статус кандидата історичних наук та в. о. професора [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 81, 91, 93–95]. Розвиток подій на користь І. І. Белякевича тривав недовго. 25 травня 1952 р. за наказом ректора ЛДУ, члена-кореспондента АН УРСР Є. К. Лазаренка від 29 травня 1952 р. його було звільнено з посади декана за власним бажанням у зв'язку зі станом здоров'я (хвороба серця і розлад нервової системи), але вже через день, 30 травня, ректор змінив формулювання щодо звільнення з посади: “как не соответствующего занимаемой должности” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 107, 109, 113, 144], що було пов'язано з викриттям факту плагіату в одній із його статей [Козицький 2002, 503]. У відповідь на це Головне управління університетів МВО від 2 січня 1953 р. затвердило його в статусі доцента і завідувача кафедри

історії нового часу, а потім продублювало це рішення наказом від 14 червня 1954 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 214–215], але впродовж наступного року І. І. Белякевич наполегливо продовжував вказувати свою посаду як в. о. професора. Починаючи від 1954 р., коли він зрозумів, що треба примиритися з нереалізацією своїх амбіцій, почав вказувати посаду доцента [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 119–121, 126, 128–129, 142, 144, 147, 151–152]. Пертурбації в кар’єрі І. І. Белякевича почалися після 1953 р., коли зміна правителя зумовила трансформацію як політичного контексту, соціокультурного середовища та загальної атмосфери в країні, так і щодо наукової номенклатури (безперечно, І. І. Белякевич належав до такої), що стало рубіконом у його професійному й особистому житті та змінило його становище на кар’єрних сходах дзеркально.

У цей час у І. І. Белякевича відбулися зміни і в контексті наукових пріоритетів. У ЛДУ ще деякий час він продовжував цікавитися сходознавчою тематикою. Опублікував шість статей (див. дод., п. 5–10) та сприяв завершенню підготовки і захисту 1948 р. кандидатської дисертації Б. Г. Пільвермана²⁹ на тему “Поразка німецької дипломатії під час другої марокканської кризи”, який був його аспірантом у 1940–1941 рр. на кафедрі нової історії колоніальних і залежних країн ОДУ.

Від першої половини 1950-х і до 1970-х рр. науково-дослідні інтереси І. І. Белякевича були зосереджені у сфері славістичної проблематики, а саме на тематиці російсько-польських революційних зв’язків у період Першої світової війни та Жовтневої революції [Історичний... 2000, 82]. На цей вибір, найімовірніше, вплинули його перебування 1946 р. у складі Урядової комісії УРСР у справі передачі культурних та історичних цінностей Польському уряду національної єдності [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с,

²⁹ Пільверман Борис Григорович (1918–1970) – історик. Народився в Одесі. У 1940 р. закінчив історичний факультет ОДУ. У 1940–1941 рр. аспірант кафедри нової історії колоніальних і залежних країн ОДУ. У 1941–1943 рр. перебував в евакуації в Узбецькій РСР. У 1943–1956 рр. – викладач, доцент кафедри всесвітньої історії Сумського державного педагогічного інституту. У 1956–1970 рр. – доцент кафедри нової та новітньої історії Харківського державного університету [Бібліографічний... 2012, 219].

спр. 6821, арк. 5–7, 20] та зміна орієнтирів СРСР у зовнішній політиці. Перемога СРСР у війні над історичним ворогом слов'янських народів – німецьким загарбником дала можливість радянській владі стати організатором співдружності слов'янських народів на економічному, політичному та культурному підґрунті. У цих умовах набуло нового сенсу і величезного значення формування та поширення комплексу наук про слов'янські народи, що спонукало багатьох учених-гуманітаріїв переорієнтувати свої наукові інтереси на діяльність у новому напрямі. Більшість учених, які належали до адептів радянської генерації, швидко сприйняли нові ідеї конформізму. Не винятком був і І. І. Белякевич, який на запрошення Інституту слов'янознавства АН СРСР³⁰ перебував у відрядженнях у Москві – з 23 до 31 травня, з 30 вересня до 9 жовтня та з 5 до 10 жовтня 1950 р. [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 81, 83, 90]. Зміна наукових орієнтирів привела до того, що на початку 1952/53 навчального року було змінено назву кафедри, яку він очолював, – з “нової історії та країн Сходу” на “історії нового часу” [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 111, 114, 119–122, 130–140], а в серпні 1955 р. він змінив тему докторської дисертації на “Крах буржуазно-помещичьего польского государства и образование народно-демократической Польши”, яку згодом ще раз змінив – на “Участие польских трудящихся в борьбе за победу Великой социалистической революции и упрочение советской власти в России (февраль 1917 – май 1918 гг.)”, – та намагався завершити її за шість місяців – з 1 вересня 1959 р. до 1 березня 1960 р. – під час творчої відпустки із збереженням заробітної плати. За наявності таких сприятливих умов для наукової роботи він не квапився із закінченням дисертації, а періодично брав чергову творчу відпустку на шість місяців, що знову сталося з 1 вересня 1961 р. до 1 березня 1962 р. У зв'язку з довготривалими відпустками 1961 р. його було звільнено з посади завідувача та переведено на посаду доцента кафедри історії нового часу [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 149, 169, 180, 183, 185, 191]. Завершенню написання докторської дисертації не сприяло навіть його відрядження

³⁰ Інститут слов'янознавства АН СРСР відтворено наприкінці 1946 р., а функціонувати він розпочав із січня 1947 р.

Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР у листопаді-грудні 1962 р. на три тижні до Польщі для збору матеріалів [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 218]. Отож він і не зміг написати докторську дисертацію та у статусі доцента працював до 1978 р., коли припинив викладацьку діяльність.

Наукова творчість І. І. Белякевича протікала з кінця 1920-х до 1970-х рр., коли радянське сходознавство мало певні етапи розвитку та своєрідні концепції методології. Якою була роль І. І. Белякевича в цьому процесі? Пошуки відповіді на це питання ведуть до потреби оцінити значимість його публікацій, особливості їхньої проблематики, змісту і значення. На сьогодні не з'ясовано остаточно загальний обсяг його наукового доробку. За даними автобіографії І. І. Белякевича від 22 червня 1951 р., він мав 36 наукових праць [АЛУ, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821, арк. 100], а за даними його біографів, за все життя він став автором близько 70 праць [Козицький 2011; Історична... 2018; Букач 2022]. На сьогодні нами встановлено десять³¹ його публікацій з новітньої історії країн Азії³² (див. дод.). Аналіз цього доробку можна класифікувати за двома напрямками: хронологічним і тематичним. Хронологічно вони становлять три періоди видання: кінець 1920-х рр. (2 статті); кінець 1930-х рр. (1); середина 1940-х – середина 1950-х рр. (7). За проблематикою їх можна поділити на публікації з нової історії в Іраку (1 стаття), Ірані (2), Туреччині (5), на Далекому Сході (2) та з історії Стародавнього Китаю (1). Три роботи перших двох періодів можна охарактеризувати як спробу популяризації знань щодо народного господарства, економіки, історії, політичного устрою, відносин із державами Західної Європи та СРСР країн Середнього та Далекого Сходу. І. І. Белякевич не знав східних мов, тому у статтях не використовував першоджерел. Праці його були політично заангажовані за тематикою, мали хиби на компліятивність, примітивні ідеологічні штампи та цитати класиків марксизму-ленінізму. У своїх перших публікаціях, так само як і інші одеські сходознавці 1920-х –

³¹ А. М. Козицький вказав 8 публікацій з історії сходознавства [Козицький 2002, 504].

³² У науковій літературі йому помилково приписують наявність публікацій з історії країн Африки [Стеблій 2003; Козицький 2011; Історична... 2018; Букач 2022].

1930-х рр., він прагнув неухильно дотримуватися генеральної лінії партії. Такий підхід не мав нічого спільного з методологією досліджень сходознавців у дорадянський час, про що хибно висловилися двоє колег, нібито поступальний розвиток сходознавства в 1920-х рр. “мав вигляд спроби синтезу дореволюційних традицій та політекономічного... марксистського підходу” [Урсу, Музичко 2013, III]. Сім статей І. І. Белякевича третього періоду мають позитивну динаміку за якістю змісту, використанням іншомовних історичних джерел тощо, але фахову оцінку цього доробку мають дати кваліфіковані спеціалісти з тих проблематик, яким вони присвячені.

Висновки. На сьогодні нам не вдалося віднайти матеріали епістолярного жанру І. І. Белякевича, які б прояснили та дали змогу зрозуміти бачення та сприйняття ним самим подій буремного виру суспільно-політичних явищ 1920-х – 1950-х рр. Незважаючи на це, зведення опублікованих до написання цієї студії біографічних даних та виявлених нових, раніше не введених до наукового обігу ego-матеріалів І. І. Белякевича дало можливість максимально повно, в умовах наявних архівних документів, спробувати реконструювати життя радянського сходознавця та відтворити деякі риси минулого як інституційної біографії на тлі подій зазначеного періоду.

Розуміючи, що членство в партії відкриває перспективи кар’єрного зростання, він тяжів до партійно-адміністративної роботи та, звикнувши постійно перебувати на передових позиціях революційних подій, прагнув долучитися до розподілу матеріальних благ, які отримували всі члени партії. Гіперактивна участь у впровадженні політичних задумів більшовиків у всіх сферах життя та притаманний йому дух авантюризму сприяли здобуттю І. І. Белякевичем вищої освіти, входженню до наукового співтовариства та подальшому кар’єрному зростанню. Загалом, у цьому дослідженні зроблено спробу розкрити значення партійного чинника в розвитку радянських соціогуманітарних наук, зокрема сходознавства, у 1920-х – 1950-х рр. та у формуванні “ранньорадянської” генерації вчених-гуманітаріїв. Зміна епох у 1950-х рр. провела рубіж у біографії І. І. Белякевича, його кар’єрі, затребуваності, а також у його іміджі в очах колег, пересічних людей,

учених наступних поколінь, змінивши поважне ставлення до нього на сприйняття його постаті не як науковця, а як партійного пристосуванця.

Виразні штрихи до інституційної біографії І. І. Белякевича також додає аналіз його праць, які з погляду сучасної методології гуманітарних наук науковими назвати складно. Аналіз наявних праць свідчить, що його можна зарахувати до такої частини науково-педагогічних кадрів, як компартійні висуванці. В умовах радянської культурної революції вони становили авангард тих, які галасливо підтримували організовані владою ідеологічні кампанії, виступали з критикою щодо колег та однопартійців, запідозрених у немарксистському викладанні дисциплін чи в належності до антипартійних течій. Опанувавши марксистську фразеологію та комуністичну ідеологію, такі працівники намагалися видавати написане ними як відповідне ідеям марксистсько-ленінської теорії. Його численні агітаторсько-пропагандистські виступи перед колективами різних підприємств і закладів щодо міжнародної ситуації на тлі зовнішньої політики СРСР жодним чином не стосувались наукової діяльності. З позицій сьогодення маємо визнати, що такі автори були фактично безпорадні в гуманітарній науці.

Незважаючи на незначні наукові досягнення, в історії вищої школи СРСР І. І. Белякевич залишається відомим як невтомний організатор і педагог, а розбіжності в інтерпретації окремих фактів його біографії потребують підтвердження документальними джерелами в подальших синтетичних дослідженнях.

ДОДАТОК

Реєстр виявлених наукових праць І. І. Белякевича в галузі сходознавства

1. Белякевич І. Економічний стан сучасного Іраку // Східний світ. 1929. № 3 (9). С. 51–68.

2. Белякевич І. Сільське господарство Північної Манчжурії (Спроба вивчення сучасного стану господарства та ролі Сх.-Хін. залізниці в його розвитку) // Східний світ. 1930³³. № 10–11 (1–2). С. 39–62.

³³ А. М. Козицький помилково вказав 1931 р. видання [Козицький 2002, 504].

3. Белякевич И. И. Южно-иранское восстание племен 1929 г. (По материалам прессы) // Труды історичного факультету Одеського державного університету. 1939. Т. I. С. 65–118.

4. Белякевич И. И. Из истории Китая в период “Троецарствия” и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма // Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту. 1940. Т. III. С. 125–156.

5. Белякевич И. И. Турция и попытка Германии избавиться от русского фронта в период Первой мировой войны // Труды Восточно-Сибирского государственного университета. 1944. Т. 2. С. 5–63.

6. Белякевич И. И. Чорноморські протоки в дипломатичних переговорах Англії, Франції і Росії наприкінці 1914 та на початку 1915 рр. // Наукові записки Львівського державного університету імені І. Франка. Т. I. Серія історична. Вип. 2. 1946. С. 89–117.

7. Белякевич И. И. До історії зовнішньої політики Туреччини періоду політичної кризи в Європі (січень – серпень 1939 р.) // Наукові записки Львівського державного університету імені І. Франка. Т. I. Серія історична. Вип. 2. 1946. С. 118–128.

8. Белякевич И. И. Ленін про революцію 1908 року в Туреччині // Наукові записки Львівського державного університету імені І. Франка. Т. X. Серія історична. Вип. 3. 1948. С. 55–81.

9. Белякевич И. И. Отношение Лиги Наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году (Из истории начального этапа мюнхенской политики сговора империалистических держав против СССР) // Наукові записки Львівського державного університету імені І. Франка. Т. XVII. Серія історична. Вип. 4. 1949. С. 59–106.

10. Белякевич И. И. Германо-турецкая интервенция в 1918 году (Краткий обзор источников) // Доповіді та повідомлення. Львівський університет. Вип. 2. Серія історична. Львів, 1949. С. 29–35.

11. Белякевич И. И. Вплив першої російської революції на розвиток революційного руху в Північній Персії (Таврізьке і Рештське повстання 1908–1909 рр.) // 50 років Першої російської революції. Львів, 1955. С. 159–205.

ДЖЕРЕЛА

Архів Львівського університету, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 6821.
Бюлетень Народного комісаріату освіти УСРР. 1930. № 35.
Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. Одеса, 1930.

Державний архів Одеської області, ф. 433, оп. 1, спр. 1.
Державний архів Одеської області, ф. П-11, оп. 1, спр. 1395.
Державний архів Одеської області, ф. П-11, оп. 1, спр. 1396.
Державний архів Одеської області, ф. П-20, оп. 1, спр. 87.
Державний архів Одеської області, ф. П-20, оп. 2, спр. 5.
Державний архів Одеської області, ф. Р-39, оп. 1, спр. 50.
Державний архів Одеської області, ф. Р-39, оп. 1, спр. 56.
Державний архів Одеської області, ф. Р-39, оп. 1, спр. 58.
Державний архів Одеської області, ф. Р-39, оп. 1, спр. 168.
Державний архів Одеської області, ф. Р-129, оп. 1, спр. 91.
Державний архів Одеської області, ф. Р-499, оп. 1, спр. 1647.
Державний архів Одеської області, ф. Р-1438, оп. 12, спр. 14.
Державний архів Одеської області, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 1.
Державний архів Одеської області, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 2.
Державний архів Одеської області, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 3.
Державний архів Одеської області, ф. Р-4961, оп. 1, спр. 4.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 4, спр. 6.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 4.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 5.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 8.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 9.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 13.
Державний архів Одеської області, ф. Р-5397, оп. 10, спр. 19.
Загальні збори ВУНАС // **Східний світ. 1930. № 10–11 (1–2).**
С. 382–384.

О научной работе историков Одессы и Киева // **Историк-марксист. 1941. № 6. С. 140–147.**

Постановление СНК СССР от 13 января 1934 г. “Об ученых степенях и званиях” // **Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. 1934. № 3. С. 56–59.**

Труди історичного факультету Одеського державного університету. 1939. Т. I.

Український правопис: довідкове видання / ред. Є. І. Мазніченко, В. Є. Македон, С. В. Шарабанова, І. Л. Яловнича. Київ: Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019.

ЛІТЕРАТУРА

Белякевич И. И. Южно-иранское восстание племен 1929 г. (По материалам прессы) // **Труди історичного факультету Одеського державного університету. 1939.** Т. I.

Бібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 2. Історики (1905–2012 рр.) / Уклад. В. І. Бутенко, С. Р. Марченко та ін.; відп. ред. С. І. Посохов. Харків, 2012.

Білякевич І. Сільське господарство Північної Манчжурії (Спроба вивчення сучасного стану господарства та ролі Сх.-Хін. залізниці в його розвитку) // **Східний світ. 1930.** № 10–11 (1–2).

Білякевич І. Економічний стан сучасного Іраку // **Східний світ. 1929.** № 3 (9).

Букач В. М. Белякевич Іван Іванович // **Науковці Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Біографічний словник.** Вип. 4. Одеса, 2022.

Генега Р. Нові господарі Львова. Частина перша // **ZAXID.NET. 2012.** URL: https://zaxid.net/novi_gospodari_lvova_chastina_persha_n1266315 (дата звернення: 07.07.2023).

Иркутский государственный университет: ректоры, деканы, профессора (1918–1998) / Сост. С. И. Кузнецов. Иркутск, 1998.

История и историки: 90 лет исторической школе Иркутского государственного университета / Авт.-сост. С. И. Кузнецов, Ю. А. Петрушин. Иркутск, 2008.

Історична наука у Національній академії наук України в особах: Енциклопедичний довідник. Київ, 2018.

Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні / Під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. Київ, 2004.

Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). Ювілейна книга / Упоряд. О. Вінниченко і О. Целуйко. Львів, 2000.

Кафедра “Эксплуатация флота и технология морских перевозок”: исторический очерк к 90-летию (1930–2020) / Ред. А. Л. Дрожжин. Одесса, 2019.

Кіктенко В. О. Нариси з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи. Київ, 2002.

Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018.

Козицький А. Белякевич Іван Іванович // **Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліографічний словник.** Київ, 2011.

Козицький А. Дослідження історії країн Азії та Африки у Львівському університеті (друга половина 40-х – 60-і роки XX ст.) // **Вісник Львівського університету.** Серія історії. 2002. Вип. 37. Ч. 1.

Левченко В. В. Розвиток мережі науково-дослідних установ Одеси в 1920-х роках // **Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.** Запоріжжя, 2010. Вип. XXVIII.

Левченко В. В. Китаєзнавство в інтелектуальному доробку одеських дослідників (XIX – початок XXI століття) // **Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, середній клас та інноваційний менеджмент у країнах Нового Шовкового шляху.** Одеса, 2016.

Левченко В. В. Одеська філія Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства – академічний осередок китаєзнавчих досліджень в Одесі у 1920-х рр. // **II Міжнародна конференція “Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, транспорт та інноваційний менеджмент у країнах нового шовкового шляху”:** тези доповідей / Відп. за випуск С. М. Гловацька. Одеса, 2017.

Левченко В. В. Генерації одеських вчених-істориків 1920–1944 рр.: ідентифікація, склад, особливості // **Сугдейський збірник.** 2019. Вип. 2 (VIII).

Левченко В. В., Петровський Е. П. Штрихи до біографії професора О. О. Сухова (до 70-річчя з часів трагічних подій) // **Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах.** 2008. Вип. 6.

Левченко В. В., Петровський Е. П. Сухов Олександр Опанасович. 1881–1944 // **Одеські історики**. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок ХІХ – середина ХХ ст.). Одеса, 2009.

Левченко В. В., Шумило О. М. **Судномеханічний факультет ОПВТ – Навчально-науковий інститут морського флоту ОНМУ: 90 років спадкоємності, історії, традицій**. Одеса, 2020.

Михайлуца М., Кязимова Г. **Долі на історичних шляхах: Біографічні нариси про директорів-ректорів ОПВТ – ОНМУ**. Одеса, 2005.

Одесский институт инженеров морского флота: 50 лет. Москва, 1980.

Одесский университет за 75 лет (1865–1940) / Отв. ред. К. П. Добролюбский. Одесса, 1940.

Петровський Е. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках // **Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць**. 2005. Вип. 13.

Стеблій Ф. І. Белякевич Іван Іванович // **Енциклопедія сучасної України**: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]. Т. 2: Б–Біо. Київ, 2003.

Урсу Д. З історії сходознавства на Півдні України // **Східний світ**. 1994. № 1–2.

Урсу Д. П., Музичко О. Є. Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині ХІХ–ХХ століттях // **Східний світ**. 2013. № 2–3.

Ф. С. Белякевич Іван Іванович // **Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Наукова діяльність, структура, працівники** / Відпов. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2001.

Циганкова Е. Г. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1930) (Закінчення. Початок у 1 числі) // **Східний світ**. 2006. № 2.

Циганкова Е. **Сходознавчі установи в Україні (радянській період)**. Київ, 2007.

Чедолума І. Михайло Рудницький та боротьба проти “школи Грушевського” у Львові // **Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія**. 2021. № 1.

Юркова О. Наукова атестація істориків в Україні: нормативна база та особливості захисту дисертацій (друга половина 1920-х –

1941 pp.) // **Проблеми історії України: факти, судження, пошуки:** Міжвідомчий збірник наукових праць. 2010. Вип. 19.

REFERENCES

Belyakevich I. (1939), “Yuzhno-iranskoe vosstanie plemen 1929 g. (Po materialam pressy)”, *Trudy istorychnoho fakul'tetu Odes'koho derzhavnoho universytetu*, No. I, pp. 65–118. (In Ukrainian).

Bibliohrafichnyy slovnyk uchenykh Kharkivs'koho universytetu. T. 2. Istoryky (1905–2012 rr.) (2012), in S. I. Posokhov (ed.), KhNU imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (In Ukrainian).

Bilyakevych I. (1930), “Sil's'ke hospodarstvo Pivnichnoyi Manchhuriyi” (Sproba vyvchennia suchasnoho stanu hospodarstva ta roli Skh.-Khin. zaliznytsi v yoho rozvytku), in *Shidnij svit*, No. 10–11 (1–2), pp. 39–62. (In Ukrainian).

Bilyakevych I. (1929), “Ekonomichnyy stan suchasnoho Iraku”, in *Shidnij svit*, No. 3 (9), pp. 51–68. (In Ukrainian).

Bukach V. M. (2022), “Byelyakevych Ivan Ivanovych”, *Naukovtsi Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho*, No. 4, pp. 10–1. (In Ukrainian).

Heneha R. (2012), “Novi hospodari L'vova. Chastyna persha”, *ZAXID.NET*. available at: https://zaxid.net/novi_gospodari_lvova_chastina_persha_n1266315 (accessed 7 July 2023). (In Ukrainian).

Irkutskiy gosudarstvennyy universitet: rektory, dekanı, professora (1918–1998) (1998), in S. I. Kuznetsov (ed.), Agentstvo “KP-Baykal”, Izdatel'stvo Irkutskogo universiteta, Irkutsk. (In Russian).

Istoriya i istoriki: 90 let istoricheskoy shkole Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta (2008), in S. I. Kuznetsov and Yu. A. Petrushin (eds), Ottisk, Irkutsk. (In Russian).

Istorychna nauka u Natsional'niy akademiyi nauk Ukrayiny v osobakh: Entsyklopedychnyy dovidnyk (2018), IIU NANU, Kyiv. (In Ukrainian).

Istorychnyy fakul'tet Kyyvivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: mynule y s'ohodennya (2004), in H. D. Kaz'myrchuka (ed.), Kyiv. (In Ukrainian).

Istorychnyy fakul'tet L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka (1940–2000). Yuvileyna knyha (2000), in R. Shust (ed.), L'viv. (In Ukrainian).

Kafedra "Ekspluatatsiya flota i tekhnologiya morskikh perevo-zok": istoricheskii ocherk k 90-letiyu (1930–2020) (2019), in A. L. Drozhzhin (ed.), Kupriyenko S. V., Odessa. (In Russian).

Kiktenko V. O. (2002), *Narysy z istoriyi ukrayins'koho kytayeznavstva. XVIII – persha polovyna XX st.: doslidzhennya, materialy, dokumenty*, IS NANU, Kyiv. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. (2018), *Istoriya ukrayins'koho kytayeznavstva (XVIII – pochatok XXI stolittya)*, IS NANU, Kyiv, 388 p. (In Ukrainian).

Kozyts'kyy A. (2011), "Byelyakevych Ivan Ivanovych", *Skhodo-znavstvo i vizantolohiya v Ukrayini v imenakh*, Kyiv, pp. 45–6. (In Ukrainian).

Kozyts'kyy A. (2002), "Doslidzhennya istoriyi krayin Aziyi ta Afryky u L'vivs'komu universyteti (druha polovyna 40-kh – 60-i roky XX st.)", *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya istoriyi*, No. 37, pp. 501–10. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. (2010), "Rozvytok merezhi nauково-doslidnykh ustanov Odesy v 1920-kh rokakh", *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, No. XXVIII, pp. 208–12. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. (2016), "Kytaieznavstvo v intelektualnomu do-robku odeskykh doslidnykiv (XIX – pochatok XXI stolittia)", *Sotsialni transformatsii: simia, shliub, molod, serednii klas ta innovatsiyni menedzhment u krainakh Novoho Shovkovoho shliakhu*, KUPRIIENKO SV, Odesa, pp. 203–06, 29. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. (2017), "Odes'ka filiya Vseukrayins'koyi nauko-voyi asotsiatsiyi skhodoznavstva – akademichnyy osередok kytayeznavchykh doslidzhen' v Odesi u 1920-kh rr.", in *II Mizhnarodna konferentsiya "Sotsial'ni transformatsiyi: sim'ya, shlyub, molod', transport ta innovatsiynny menedzhment u krayinakh novoho shovkovoho shlyakhu"*, pp. 129–32. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. (2019), "Heneratsiyi odes'kykh vchenykh-istorykiv 1920–1944 rr.: identyfikatsiya, sklad, osoblyvosti", *Suhdeys'kyy zbirnyk*, No. 2 (VIII), pp. 404–27. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. and Petrovsky E. P. (2008), "Shtrykhy do bio-hrafiyi profesora O. O. Sukhova (do 70-richchya z chasiv trahichnykh podiy)", *Yuho-Zapad. Odessyka. Ystoryko-kraevedchesky nauchnyy al'manakh*, No. 6, pp. 207–26. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. and Petrovsky E. P. (2009), “Sukhov Oleksandr Opanasovych. 1881–1944”, *Odes'ki istoriky*, Odesa, pp. 391–94. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. and Shumylo O. M. (2020), *Sudnomekhanichnyy fakul'tet OIIVT – Navchal'no-naukovyy instytut mors'koho flotu ONMU: 90 rokiv spadkoyemnosti, istoriyi, tradytsiy*, ONMU, Odesa. (In Ukrainian).

Mykhaylutsa M. and Kyazymova H. (2005), *Doli na istorychnykh shlyakhakh: Biohrafichni narysy pro dyrektoriv-ректорiv OIIVT – ONMU*, ONMU, Odesa. (In Ukrainian).

Odesskiy institut inzhenerov morskogo flota: 50 let (1980), TsRIA “Morflot”, Moscow. (In Russian).

Odesskiy universitet za 75 let (1865–1940) (1940), in K. Dobrolyubskiy (ed.), OGU, Odessa. (In Russian).

Petrovsky E. (2005), “Kadrova sytuatsiya na istorychnomu fakul'teti Odes'koho derzhavnogo universytetu v 1930-kh rokakh”, *Problemy istoriyi Ukrayiny: fakty, sudzhennya, poshuky*, No. 13, pp. 260–73. (In Ukrainian).

Stebliy F. I. (2003), “Byelyakevych Ivan Ivanovych”, *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny*, IED NANU, Kyiv, pp. 583–84. (In Ukrainian).

Ursu D. (1994), “Z istoriyi skhodoznavstva na Pivdni Ukrayiny”, *Shidnij svit*, No. 1–2, pp. 135–50. (In Ukrainian).

Ursu D. P. and Muzichko O. E. (2013), “Etapy ta osoblyvosti rozvytku skhodoznavstva v Odesi u seredyni XIX–XX stolittiyakh”, *Shidnij svit*, No. 2–3, pp. 92–118. (In Ukrainian).

F. S. (2001), “Byelyakevych Ivan Ivanovych”, in: *Institut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NANU Ukrayiny. Naukova diyal'nist', struktura, pratsivnyky*, IU NANU, L'viv, pp. 159–60. (In Ukrainian).

Tsyhankova E. H. (2006), “Vseukrayins'ka naukova asotsiatsiya skhodoznavstva (1926–1930) (Zakinchennya. Pochatok u 1 chysli)”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 11–23. (In Ukrainian).

Tsyhankova E. (2007), *Skhodoznavchi ustanovy v Ukrayini (radyans'kiy period)*, Krytyka, Kyiv, pp. 184–200. (In Ukrainian).

Chedoluma I. (2021), “Mykhaylo Rudnyts'kyy ta borot'ba proty “shkoly Hrushevs'koho” u L'vovi”, *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu imeni Yuriya Fed'kovycha: Istoriya*, No. 1, pp. 110–19. (In Ukrainian).

Yurkova O. (2010), “Naukova atestatsiya istorykiv v Ukraini: normatyvna baza ta osoblyvosti zakhystu dysertatsiy (druga polovyna 1920-kh – 1941 rr.)”, *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennya, poshuku: Mizhvidomchyy zbirnyk naukovykh prats*’, No. 19, pp. 126–41. (In Ukrainian).

В. В. Левченко

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
СХОДОЗНАВЦЯ І. І. БІЛЯКЕВИЧА
(1925–1978)**

У статті розглянуто обставини кар’єрного шляху радянського сходознавця, члена Правління Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців (1929–1930), ректора (1944–1948) і декана історичного факультету (1950–1952) Львівського державного університету, старшого наукового співробітника (1945–1946) Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР, члена комуністичної партії І. І. Білякевича (1905–1984). У Державному архіві Одеської області та Архіві Львівського університету зберігаються історичні джерела, що дають змогу реконструювати основні етапи його життя. На основі широкого кола документальних матеріалів, багато з яких вперше введено до наукового обігу, приділено увагу найважливішим фактам його біографії, поворотним моментам у долі, докладно йдеться про його участь у розвитку українського сходознавства в 1920-ті – 1950-ті рр. Акцент у дослідженні робиться не на творчому чи особистому житті вченого, а на векторах та етапах його інституційної біографії. Траєкторія його кар’єри є зразковою для представників ранньорадянської генерації вчених: робітничо-селянське походження – робітничий факультет – вступ до комуністичної партії – інститут, початок наукової кар’єри – війна / евакуація – продовження науково-адміністративної кар’єри, все прямо по висхідній лінії. Людина була вписана в єдину систему наукових інститутів, прагнула досягнення кар’єрних вершин, доступних радянським ученим, здобувши високі пости та нагороди. У результаті, будучи малоуспішним ученим, педагогом та адміністратором, він не поступався за становищем на ієрархічних сходо-науки своїм колегам. На зламі епох у 1950-х рр. “відлига” стала етапом його поступового відходу від керування науковими і педагогічними процесами. Колишні грандіозні кар’єрні досягнення у сталінські часи трактувалися як відбиток безпринципності вченого. Різне співвідношення таланту, конформізм, владні амбіції та прагнення до досягнення матеріальних благ були складниками, які привели до такої

формули кар'єрного успіху та різного сприйняття цього успіху сучасниками. Життєвий шлях І. І. Белякевича покликаний ілюструвати можливості соціальної мобільності людини в науці в ранньорадянський період. Для наукової корпорації регіонального рівня значення особистості І. І. Белякевича пов'язане з його керівною діяльністю у Львівському університеті. Життєпис радянського вченого свідчить про можливості науки та її представників адаптуватися до різних обставин, включно з політичним тиском.

Ключові слова: сходознавство, ВУНАС, Одеська філія, історія, І. І. Белякевич, біографія, кар'єра, ранньорадянська генерація, конформізм

Стаття надійшла до редакції 19.07.2023